

Významní botanici z Opavy

Spolupracovník občanského sdružení Naturny Opava Ing. Jan Bílovský shromáždil informace o opavských botanících Tomáše Svěráka, Emanuela Urbana a Emanuela Opravila. Předkládáme k přečtení široké veřejnosti.

Opavské Alpinum.

článek Tomáše Svěráka "Opavské Alpinum" na stranách 62 až 66 ve Věstníku Matice opavské

Jest tomu téměř 50 roků, co insbrucký professor a botanik Kerner založil při tamější universitní botanické zahradě zvláštní oddělení, zvané Alpinum. Jeho příkladu záhy následováno a tak během pozdějších let povstalo u nás v Rakousku sedm větších zahrad takých, a to nejen při zahradách botanických, nýbrž i na horách samých. Původně pěstovaly se v nich rostliny původu alpského, když však studium botaniky pokročilo, snášeny sem i rostliny 8 jiných hor a ostatních zemědělců. A nyní dosáhl počet alpských zahrad pomalu čísla 40. Z nichž největší jest ve Švýcarsku na hoře Pilátu u Curychu.

K čemu třeba alpských zahrad?

Jako carové ruští a republika severoamerická zachránili před hrabivostí lidskou dva obry dutorožce, zubra a bisona, uzavřevše je do obor nesnadno přístupných, tak vidělo se, že třeba ujeti se mnohé druhy velmi hojné, nyní však již vzácnější rostliny a uvéstí ji pod ochranu rozumného ošetřování. Na tomto čistě hospodářském stanovisku vyvinulo se velmi záhy stanovisko vědecké: rostliny pod dozorem lidským vedené mají vědě podati světlo, jaké změny s nimi nastanou za daných podmínek, jakých proměn vůbec rostlinstvo prodělalo během dávných dob, než nastaly nynější tvary jeho a jiné. Nikoli poslední příčinou byla zajisté i pohnutka esthetická.

Rostlinstvo horské, najmě z Alp, působí na každého zvláštním kouzlem. Již celkový vzrůst, podivuhodná barvitost květů, opojná vůně a mnoho jiného naplňuje každého přítele rostlin pravým obdivem.

I u nás ve Slezsku máme již dvě takové zahrádky: jednu v Jeseníku a druhou v Opavě. Tato založena spolkem přírodopytců na jižním svahu „Ptačího vrchu“ ku počtě prvního čestného člena spolku, profesora Urbana, rodáka příborského, jehož poprsí s věnováním kráslí zahrádku tu.

Maje za to, že mnohého zajímáti bude, co as vzácného to naše „Alpinum“ chová, ustanovil jsem se, v několika řádcích obecnost zdejší i cizí zahrádkou tou doprovoditi a je zvláště na vzácnější křoviny a stromky upozorniti.

Leží před námi na prostoře několika m v polokruhu partie z Alp vápencových se svými skalami, bylinami, křovinami, ano i ledovci, čili lépe řečeno se zbytky po nich, mořenami a bludnými kameny: ani bystřina horská zde nechybí. Od pomníku Urbanova táhnou se vlnovité dvě pěšinky a končí se na úpatí po každé straně alpské krajiny. Ovšem, že tam v Alpách, neb na jiných horách, odkudž zde zástupci jsou, vypadá to poněkud jinak, ale na tak malé prostoře nelze jinak. Rostlinám zde pěstovaným daří se v celku dobře jsouce dobře opatrovány a hlídány.

A nyní po této procházce v dějinách „Alpina“ můžeme již přikročiti k obchůzce samé. Začneme při horním konci. Při samém kraji chodníku vítá nás krajan náš. starý náš známý, smrček, obyvatel nížin a hornatějších poloh; v Alpách stoupá do výše 1800 m, u nás v našem Jeseníku ve výšce 1460 m počíná již krněti. Několik jiných soukmenovců roztroušeno jest na okraj polokruhu a mezi ostatní vytrvalé byliny. — A nyní po krajním oblouku pěkně nahoru! Přijdeme k novému smrčku, za nímž krčí se jaksi nesměle stromek zeravům či thujám podobný. Zerav to však není. Prozrazují to jeho smáčkuté listy na spodní straně bíle skvrnitě, ukázaly by nám to šišky, hrachovým zrnům podobné. Jest to cypřišek hrachonosný (*Chamaecyparis pisifera* Sieb. et. Zucc.). Vlast jeho jsou hory na ostrově Nipponu, odkud již dávno pro pěkný vzhled a tvrdé, vonné dřevo do našich sadů zaveden byl. Sousedem cypřišku po levé straně jest pěkný stromeček s jehlicemi světlozelenými, značně dlouhými a po 5 ve štětcích sestavenými; kůra zvláštního toho stromku jest hladká i ve věku dosti pokročilém. V ostatních sadech městských a v zahrádkách jednotlivců viděti pěkné statečné zástupce této severoamerické borovice, zvané vejmutovka (*Pinus strobus* L.). — A krok výše zase smrček, ale vzhledu nám neobvyklého. Těch větví jest na něm poměrně mnoho, jehličí jest kratší a čtyřhrané, šišky nemají tuž délku, jako u našeho obyčejného. Patrně máme před sebou jiný druh a sice

severoamerický smrk bílý (*Picea alba* Link.). O krok dále opět vejmutovka, za níž vypíná se svým stepilým vzrůstem a neobvykle dlouhými jehlami jakás prapodivná borovice, kterou v našich lesích nikde neuvidíme. Jest to vejmutovka asijská z pohoří Himalaja, zvaná vědecky *Pinus excelsa* L. Nyní následuje až do vrcholu polokruhu nad pomník Urbanův 6 nám již známých stromků a sice 3 smrčky bílé a 3 vejmutovky severoamerické.

A nyní prosím laskavého čtenáře, aby se obrátil, bychom povšimnouti si mohli ještě některých cizozemců mezi pokraj a pěšinku umístěných. Hned proti vejmutovce himalájské stojí jedle s jehličím tmavozeleným, na rubu dvěma bílými proužky znamenáným, jež však stojí dokola kolem větví. To severoamerická jedle Douglasova (*Tsuga Douglasii* Carr.), zaváděná nyní pro rychlý vzrůst i do našich lesů.

Asi krok v levo směrem ku pěšince choulí se k zemi jakýs keř, podle vzhledu nějaký jalovec; není to však náš obecný, nýbrž druh zvaný nízký (*Juniperus nana* Willd), jehož domovina jsou kamenité stráně vyšších bor. Když již jsme při jalovci, všimněme si ještě jednoho druhu rodu toho, při samé pěšince pod stromkem tisovitým zasazeného. Vzrůstu jest jehlancovitého, konce větvíček jsou vodorovně postaveny. V sadech pod „Ptačím vrchem“ na straně protější a před zimní hospodářskou školou u samé cesty viděti jest statečné zástupce tohoto jalovce virginského (*Juniperus virginiana* L.), tvořícího ve své vlasti, severní Americe, ještě celé dosti zachované lesy. Dřevem jeho nahnědlým a libo vonným obkládají se vzácnější tužky a hotoví se krabice na jemnější doutníky.

Ještě jeden stromek s této strany zasluhuje povšimnutí; stojí proti první vejmutovce, již jsme výše popsali, a sluje jedle kanadská (*Tsuga canadensis* Bndl), podobná jehličím naší jedli, ale šiškami smrku. Vlast její jest severní Amerika, kdež pro výborné dřevo a olej, zvaný kanadský, jest v lesích hojně sázena.

Protější část zahrádky jest v celku stejnoměrně vysázena. Počínajíc zdola setkáváme se opět s naším smrčkem ve dvou kusech, pak střídají se na obvodě jedle bílá s vejmutovkou až asi do poloviny polokruhu, kdež vévodí jako na protějšku vejmutovka himalájská; odsud k vrcholu následuje jedle Douglasova, vejmutovka americká a dva smrčky. K pomníku choulí se opět jalovec nízký, pod nímž sestupují při pěšince čtyři jedle bílé. V prostředku vyniká cypřišek nutkajský (*Chamaecyparis nutkatensis* Spach.) s jedlí bílou a nejméně umístěny jsou tři borovice horní čili kosodřeviny (*Pinus montana* Mill), jež jest také na první místo, zrovna pod pomník v poli prostředním ve dvou exemplářích jako typus pravé horské rostliny, postavena. Tuto borovici není tak obtížno poznati. Rozvětvojící se hned od země bývá vzrůstu nízkého, zakrslého, větve hadovitě položené bývají zprohýbány a vystupují teprve na koncích. Na Alpách roste do výšky 2000 m; u nás v Jeseníku pěstuje se na úpatí Praděda v odrůdě zvané kleč.

Pod kosodřevinou při pěšince zajímá nás ještě jeden keř. Jest to druh jalovců, zvaný klášterská chvojka (*Juniperus sabina* L.), rostoucí ve vyšších polohách Alp, Pyrenejí a na horách asijských. Jak za starověku, tak zvláště ve středověku byla pilně sázena pro účinky abortivné. Pod chvojkou vidět opět jalovec nízký, jemuž protějšek na druhé straně při pěšince činí známá nám již jedle douglasova, pod níž znamenitě se vyjímá severoamerická jedle balsámová (*Abies balsamea* L.), skýtající mimo znamenité dřevo pravý a vlastní kanadský olej. Na protějšku zastavíme se ku konci u malého smrčku, nápadného jehličím žlutozeleným. Jest to pouhá odrůda našeho obecného, zvaná Remontiova. Celá ostatní zbývající část středního pole ozdobena jest jednotlivými smrčky obecnými, mezi ostatní trvalé byliny zasazenými.

O rostlinách vytrvalých, mezi uvedené křoviny a stromky zasazených, možno ku konci jen stručně se zmíniti. Byly tu původně horské, zvláště alpské byliny, jež Alpinum krásily; když pak nepovolání navštěvovatelé prohřešili se proti jistému božskému příkázání, nezbylo než uprázdněná místa obsaditi tak, jak možno bylo. A tím ocitá se zde mnohá rostlina, jejíž rodiče buď nebyly z daleka, neb pocházely z jiných flor. Platí to na př. o rozchodníku bílém (*Sedum album* L), skalním (*S. rupestre* L), ostrém 6 řadém (*Sedum acre* L., *S. sexangulare* L). divizně velkokvěté (*Verbascum phlomoides* L), prvosence (*Primula elatior* Jacq), vřesu (*Calluna vulgaris* Salisb), kapradí bodlavé (*Aspidium aculeatum* (L.) Sw.) — Mimohorského původu jsou: trávnička mořská (*Armeria maritima* W.) pobřežní, náprstník nachový (*Digitalis purpurea* L) atlanský, vřes rudý (*Erica carnea* L) stepní, různé hvozdíky a j. — A konečně pravé horské bylinky jsou zejména tyto: mochna zlatá (*Potentilla aurea* L), plicník Červený (*Pulmonaria rubra* Sch.) sibiřská, kamzičník rakouský (*Doronicum austriacum* L), lapponský mák (*Papaver nudicaule* L). americký Pentstemon úhledný (*Pentstemon gracilis* L), altajský lomikamen (*Bergenia cordifolia*), balkánský náprstník (*Digitalis ferruginea* Scop.). alpská čemeřice černá (*Helleborus niger* L), alpský pěnišník (*Rhododendron ferrugineum* L.), různé druhy pyrenejských lomikamenů *Saxifraga* 5 fida L., *S. Andrewsii*, *S. ceratophylla*), americká borůvka velkoplodá (*Vaccinium macrocarpus* L)

a několik jiných.

T. Svěrák.

Tomáš Svěrák

* 8. 8. 1854 Boskovice – + 11. 2. 1929 Opava

Přírodovědec, profesor a ředitel českého gymnázia v Opavě.

Gymnázium absolvoval v Brně a potom studoval na filosofické fakultě v Praze obory přírodopis, matematika a fyzika. Po skončení studií zahájil pedagogickou dráhu v Praze na městské střední škole, potom pokračoval na státním učitelském ústavu v Brně. Od školního roku 1885/86 až do penze působil na českém gymnáziu v Opavě jako profesor svých oborů a v l. 1916 – 1918 též jako jeho ředitel. Mimoto Svěráka jako učitele si užili též žáci místní zimní hospodářské školy a obchodní školy. Při gymnáziu zřídil botanickou zahradu a své studenty vedl k pořizování sbírek hmyzu, minerálů a herbářů. Vědecký zájem věnoval svým botanickým výzkumům a v odborných pojednáních, publikovaných ve Věstníku Matice opavské a také v Opavském týdeníku, se věnoval především problematice škodlivého hmyzu, ochraně ptactva, koření, květeny Opavska. Podnikl za podpory ministerstva studijní expedici k italským břehům Středoziemního moře.

PhDr. Josef Gebauer

<http://www.opava-city.cz/scripts/detail.php?id=2506>

Tomáš Svěrák (1854-1929). Profesor a ředitel českého opavského gymnázia se narodil v Boskovicích. Příspěvky o květeně Opavska uveřejňoval převážně ve Věstníku Matice opavské. Jeho unikátní sběry jsou uloženy v botanickém oddělení Slezského zemského muzea.

<http://www.natura-opava.org/opavsko/glossary/tom-c3-a1-c5-a1-sv-c4-9br-c3-a1k.html>

Emanuel Urban

* 24. 11. 1821 Příbor - + 22. 4. 1901

Přírodopisec, mineralog, zoolog, botanik, kustod Gymnazijního muzea v Opavě, profesor opavského gymnázia.

V době svého dětství a mládí často měnil působiště i školy, protože otec jakožto nájemce zemědělských dvorů se neustále stěhoval. Od r. 1835 navštěvoval brněnské gymnázium a posléze rovněž v Brně biskupský filosofický ústav, kde vykonal zkoušky z estetiky, klasické filologie, literatury, historie a češtiny.

V r. 1845 nastoupil po Faustinu Ensovi v opavském gymnáziu a právě od té doby se datuje jeho zájem o přírodopis. Pochopitelně, neboť zdědil po zmíněném profesorovi i profesní starost o Gymnazijní muzeum. Dobrovolně začal na gymnáziu přednášet přírodopis. Vedení muzea převzal v r. 1853 a o dva roky později vykonal státní zkoušku z přírodopisu, jemuž pak zůstal věren až do smrti.

Přechodně sice po vykonané státnici působil na gymnáziu v Pešti, ale záhy se vrátil do Opavy. Byl horlivým sběratelem nerostů a hmyzu, muzeum získalo od něj jen do zoologické sbírky přes 12000 exemplářů. Pořídil i velkou herbářovou sbírku. Sběrnou oblastí mu bylo především Opavsko. Napsal desítky drobných přírodovědných pojednání do denního tisku i odborných časopisů. V l. 1852 - 1855 pořizoval pro vídeňský meteorologický ústav zápisy o meteorologickém pozorování. V Opavě založil a vedl přírodovědný spolek, který m. j. proměnil v rozsáhlé alpinum jihovýchodní svah Ptačího vrchu v sadech Svobody. Svému zakladateli tento spolek 24. 5. 1903 odhalil v alpinu pamětní desku od sochaře V. Drechslera s reliéfem od Leo Thoma. Tato připomínka botanika Urbana byla v r. 1964 nahrazena pamětní deskou sochaře A. Rozehnal. V Opavě bydlel až do smrti na Alžbětinské ul. č. 22 (dnes Lidická ul.).

PhDr. Josef Gebauer

Emanuel Urban (1821-1901). Od roku 1845 byl tento příborský rodák profesorem opavského gymnázia, později muzejním knihovníkem a dopisovatel různých vědeckých společností. Alpinum v Křížkovského sadech v Opavě s pamětní deskou bylo zřízeno na jeho počest.

Emanuel Opravil

(* 28. 2. 1933 Kvasice - + 22. 1. 2005 Opava)

Doc. RNDr. CSc. Emanuel Opravil (1933 -) Absolvent Př.F MU v Brně se narodil v Kvasicích u Kroměříže. Už během studia spolupracoval s tehdeším Slezským studijním ústavem v Opavě, kde později jako paleobotanik založil v Archeologic-kém ústavu první české archeobotanické pracoviště u nás. Je nejen uznávaný vědec, ale navíc objevoval pro veřejnost přírodní zajímavosti okresu. Působil v redakční radě Vlastivědných listů, od jejich založení Maticí slezskou v r. 1975.
<http://www.natura-opava.org/opavsko/glossary/e.html?page=1>